

KATONA JÓZSEF A MAGYAR SZÍNPADOK MŰSORÁN (1811–1837)

1983 óta használhatjuk a *Bánk bán* kitűnőnek bizonyult kritikai kiadását, és sajtó alá rendezője, Orosz László (mintegy utómunkálatként) feldolgozta a színpadi szövegváltozatok egy részét, legfontosabb hányadát is.¹ Ebben az évszázadban már nem várható Katona József összes műveinek hasonló igényű kiadása, pedig Solt Andor kétkötetes edíciója már ezt látszott alapozni, valamennyi színpadi munka közreadásával.² A kritikai kiadás középtávú célkitűzésének hiányában a kutatás súlypontja a színháztörténeti recepcióra tevődött át. György Eszter mutatványt közölt³ egy készülő országos színlap-katalógusból: 42, közgyűjteményben őrző Katona-színlap leírását adta meg. Noha vizsgálódásai nem terjedtek ki a címzetes adatok kérdésére, adatai olykor pontosításra vagy helyesbítésre szorulnak, listásként csupán szolgálgat. Az új akadémiai színháztörténet és színházművészeti lexikon előmunkálatai során áttekintettük a címben jelzett korszak színházi zsebkönyv-állományának műsoradatait, legfontosabb narratív forrásait és teljes kritika-anyagát. Természetesen, a vándorszíni viszonyai közepette, minden teljesség viszonylagosnak tekinthető, a források nagymérvű pusztulása miatt minden adatsor mögé odakíváncozik a „jelenlegi ismereteink szerint” megszorítása – ennek ellenére úgy véljük, hogy (túl Katona József születésének 200. évfordulóján) van indokoltsága a pillanatnyi adatbázis áttekintésének és elsődleges értékelésének.

A kisebb vándortársulatok ugyanis aligha vállalkozhattak a történelmi témájú, nagy díszlet- és jelmezigényű, számos közreműködőt előíró Katona-drámák bemutatójára. Amint azt Balog István vándortársulati igazgató az 1830. évről kiadott pesti színházi zsebkönyvben megfogalmazta az eredeti magyar „vitézi játékok” játszhatóságáról: „Azok nem minékünk vannak írva. Inkább Híztóriák. Előadni erőnk fellett van. De ha nagy költséggel, bajjal előadjuk is, nem csinálnak theatrialis effectust. Belyebb nem akar senki tekinteni. Materiát adnak olly machinára, mellynek még sok fogai, kerekei esméretlenek.”⁴ Minthogy (szerencsés véletlen folytán) éppen Balog az egyetlen kistársulati színidirektor a korai reformkorban, akinek hagyatéka fennmaradt, véleményét pénztárnaplója és könyvtárlistái igazolják vissza: noha játékszíni bibliotékájában több Katona- vagy Katonához köthető drámaszöveg megvolt, kisebb

¹ KATONA József, *Bánk bán*. S. a. r. OROSZ László. Bp., 1983. Továbbá uő., *A Bánk bán nemzeti színházi előadásainak szövege (1845–1867)*. Cumania, VI., Kecskemét, 1979. 137–66. és *A Bánk bán nemzeti színházi előadásainak szövege (1868–1929)*. Cumania, VIII., Kecskemét, 1986. 497–530.

² *Katona József összes művei I–II.*, Bp., 1959.

³ *Katona József művei a színpadon (1811–1836.) Színlap-katalógus*. Színháztudományi Szemle, 11. Bp., 1983. 145–56.

⁴ Országos Széchényi Könyvtár, Színháztörténeti Tár, 254. sz. zsebkönyv. 13. Ugyanezt a kérdést vetette fel a *Bánk bán* szempontjából HORVÁTH János, *Jegyzetek Bánk bán sorsáról*. Napkelet, 1926. 811–838. A lehetséges mai választ megfogalmaztuk: (Mai) *Jegyzetek (a) Bánk bán (egykorú színpadi) sorsáról*. Forrás, 1991/11. 18–26.

helyeken csak a *Luca székét* játszották, a *Medve Albert* c. vitézi játék-fordítás színrevitelére azonban csupán Pesten vállalkoztak.⁵

A továbbiakban három kérdésre keressük a kiegészített adatbázis birtokában a választ: milyen szerepekben igazolható a színész Katona József fellépése? A Pesti Magyar Színház megnyitásáig eredeti és fordított műveinek milyen előadásairól tudunk? Hogyan értékelhetjük játszságát a színpadi recepció első negyedszázadában?

A színész Katona József

Ami a filológia eszközeivel igazolható: 1812. január 20-án írta alá „delectans aktor”-i szerződését az ún. második pesti társulathoz, amely 1807 és 1815 között játszott itt. Választott neve „Békesi József” (tréfás ellenutalással családneve jelentéstartalmára). Utoljára 1813. augusztus 19-én játszott; ekkor letett ügyvédi vizsgái után a joggyakornok már szerzőként, de nem játszó személyként lehetett jelen a színpadon. Ezért gondoljuk — Waldapfel Józseffel egyetértésben — úgy, hogy a jegyzetei között fennmaradt néhány sora („Az én örök útmutatóm azon pályára int engem, melynek környüállásai megtiltják ezentúl e hasonló munkálkodást édes nyelvemem...”) nem kiadói előszó, hanem a búcsúzó színésznek a színpadról elmondott, a közönséghez intézett istenhozzádja.⁶

A két dátum közé eső 19 hónap alatt Katonának mindössze három szerepben történt pesti fellépését tudjuk adatolni. 1812. június 14–21–28-án Karl Friedrich Hensler háromrészes, rabló-tematikájú „vitézi játéká”-nak, a *Ferrandinónak* címszerepében játszott „Katona Ur”. A színlapok fennmaradtak, az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára (a továbbiakban: OSzK SzT) őrzi őket. 1812. augusztus 12-én Katona fordításában ment a *Szmolenszk ostromlása*, Johanna Franul-Weissenthurn vitézi játéka. A színlap szerint: „Urszkoff, Altiszt a' Kozákoknál — A' Fordító Ur.” Az alakítást sikeresnek minősítette Balog István, és szóbeli közlése nyomán a szakirodalom is.⁷ Ez volt a produkció harmadik előadása; az 1811. november 21-i és az 1812. március 5-i előadás színlapja hiányzik, így nem tudjuk megmondani, ekkor is fellépett-e már a fiatal joghallgató. A következő 1813. augusztus 12-i előadás színlapján * * * jelöli Urszkoff alakítóját, ami rejtheti éppen Katonát is. Aki 1813. augusztus 19-én ismét saját szövegét mondta, Franz Xaver Girzik drámájának átdolgozásában, az *István, a magyarok első királya* c. darabban, amelyet (a színlap megjelölése szerint) „A' Pesti Magyar Játék Színre szabadon készítette Katona Jósef Ur”, s a címszerepet „AZ IRÓ” játszotta.⁸ Színészi sikerét 21 év múlva igazolta vissza a budai, 1834. augusztus 19-i előadás kritikájában Róthkrepf Gábor, a *Regelő-Honművész* szerkesztője, hajdan a társulat gyermekifjú zeneszerzője: „... két évtized előtt legelőszer honi színészink által a' pesti rondellában adaték, 's a' czimszerepet maga a' szerző igen jelesen játszá.”⁹ (A Békesi álnéven tehát nem lépett színpadra, a név színlapon és zsebkönyvben sem olvasható.)

Ennél jóval nagyobb a vélt vagy feltételezett alakítások száma. 1812. szeptember 15-én volt Balog István *Cserny Györgyének* ősbemutatója. A cenzúrapéldányon olvas-

⁵ Balogh István naplója. S. a. r. BARNÁ János. Makó, 1928. 20–1, 31, 39, 47, 50.

⁶ WALDAFFEL József, *Katona József*. Bp., 1942. 11–12.

⁷ VAHOT Imre, *Katona József*. Magyar Thália, Pest, 1853. 291.; TOLDY Ferenc, *A magyar költészet kézikönyve*. Pest, 1857. II. 359–360. hasáb; GYULAI Pál, *Katona színészi pályája*. Nemzet, 1882. nov. 8.

⁸ Az 1814. évi előadásokon Déry István és Kőszeghy Alajos játszotta a címszerepet. Az 1813. augusztus 30-i estéről, színlap híján, nem tudunk véleményt formálni.

⁹ Honművész, 1834. augusztus 24.

ható szereposztás-tervezet szerint Katona „Kara Feitzi harambasa” lett volna.¹⁰ Sőt: Szilágyi Pál, az előadásnak szintén színész-közreműködője egyenesen úgy emlékezett, hogy a kortárs témájú és ezért két előadás után be is tiltott vítézi játék ötlete is Katonától származott.¹¹ Az 1812. szeptember 15-i és 27-i előadásokon mégsem ő játszotta a szerepet. Egy másik szereplő azonban „K. Ur” megjelöléssel olvasható (ez a tapasztalat szerint a pályakezdő Komlóssy Ferencet jelölte), s volt egy „Idegen” epizódista is — így Katona közreműködése nem zárható ki teljes bizonyossággal. A *Hamlet* címszerepének eljátszását Balog említette, tőle vette át a Katona-irodalom. A pesti társulat összesen hatszor játszotta Shakespeare tragédiáját, a Schröder-féle felvilágosodás kori átdolgozásban, Kazinczy Ferenc fordításában. Csak az 1812. március 10-i előadás színlapját ismerjük, ezen Katona kisebb szerepben sem olvasható, a címszerepet Láng Ádám János alakította. A többi előadás közreműködőiről jószerével ma sem tudunk többet, mint Bayer József 1909-ben.¹² Az *Abellino* c. rablódráma (Heinrich Zschokke–Benke József) címszerepét csak Déryné jegyezte fel;¹³ nyilvánvaló tévesztéssel a hasonló témájú *Ferrandino* helyett. August Kotzebue érzékenyjátékának, *A szerelem gyermekének* címszerepére Karacs Teréz emlékezett: eszerint maga az idősebb Katona József is elérzékenyedett volna az alakításon, pedig fiát a színészet-től óvni utazott fel Pestre.¹⁴ (Karacs Teréz egyhelyütt — alternatív címként — a *Talált gyermek* c. érzékenyjátékot is említette, de ott a címszereplő: leány. Talán *A borzasztó torony* alcíme, a *gonosz talált gyermek* zavarta meg az emlékezőt.) *A szerelem gyermekének* 1813-ból és 1814-ből ismerjük egy-egy színlapját, a kérdéses szerepet Murányi Zsigmond játszotta. Saját darabjában történt fellépését színésztársa, Komlóssy Ferenc állította: „Éz időszakban [1812-ben] írta Katona József első színművét, a *Lucza-székét*, mellyben ő maga játszotta az ifju gróf Lázár szerepét...”¹⁵ Az 1812. december 26-i ősbemutató színlapja ismeretlen, egy évvel később Katona nincs a közreműködők névsorában. A *Kis cigányleány* c. Kotzebue-darab Főinkvizitorát Waldapfel szerint Katona játszotta, adata forrását azonban nem sikerült megtalálnunk.¹⁶ Mindenesetre 1813/14-ből a darab három színlapját ismerjük, a szerepet Nagy János, a társulat intrikusa játszotta mindannyiszor. Horváth Döme teljesen megalapozatlannak tűnő állításáról, miszerint Katona Hamlet apjának szellemét és a *Macbeth* Banquoját is játszotta volna,¹⁷ csak annyit: az utóbbi nem is szerepelt a társulat műsorán... A legújabb hipotézis szerint Schiller *Fiesco*ját is betanulta, és a bemutató (minthogy ezt sem játszották) éppen Katona távozása miatt maradt volna el. Mályuszné Császár Edit fetszetős elméletét¹⁸ adatok nem támogatják, a kétségkívüli Schiller-hatás Katona drámáiban irodalmi olvasmányainak folyamatos következménye. Más elbírálás alá esik Déryné emlékezése a *Bánk bán* Peturjáról: „... a maga számára írta. Éppen olyan volt az ő jelleme is, azt nem engedte volna másnak játszani a viláért sem.”¹⁹ Mindenesetre feltűnő, hogy a *Bánk bán* első kidolgozását (1815) rendezői instrukci-

¹⁰ WALDAPFEL József, *Balog István egykorú Karagorgye-dramája*. EPhK 1934. 115. Ez tűnt akkor az egyetlen bizonyos adatnak Katona fellépéseiről.

¹¹ *Egy nagyapa regéli unokájának*. S. a. r. BÓDIS Mária (hasonmás kiadás) Bp., 1975. (Színháztörténeti Könyvtár 3.) 16.

¹² *Shakespeare drámai hazánkban*. Bp., 1909. I. 160.

¹³ *Déryné naplója*. S. a. r. BAYER József. Bp., 1900. I. 202.

¹⁴ *Teleki Blanka és köre*. Vál. és s. a. r. SÁFRÁN Györgyi. Bp., 1963. 70. 157–8, 223.

¹⁵ SMKY F., *Adatok a magyar színészet történetéhez*. Magyar Színházi Lap, 1860. jan. 28. 43. (A monogram a Somolky rövidítése, ami Komlóssy írói álneve volt.)

¹⁶ *Katona József*. Bp., 1942. 12.

¹⁷ *Shakespeare (!) a magyar irodalomban és színművészetben*. Kecskemét, 1889. 25.

¹⁸ MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *Katona színházi világa*. It 1970. 87.

¹⁹ DÉRYNÉ, i. m. I. 202.

ókkal kísérelő Katona az V. felvonásban ott még színre lépett Peturról megjegyezte: „... önn okosságára hagyom.”²⁰ Vahot 1853-ban úgy értesült „öregebb színészeinktől”, hogy 1819-ben az átdolgozott drámát a Pesten vendégszereplő székesfehérvári társulat be akarta mutatni, s ezt a cenzúra akadályozta meg.²¹ Szereposztás készült-e, nem tudjuk; Déryné azonban ekkor már Miskolcon volt, így állításának előadást is megengedő második fele inkább tekinthető fogalmazási pontatlanságnak, mintsem adatközlésnek.

Teljességgel fikciónak tűnik Katona komáromi színészi jelenléte. Idősebb Szinyeyi József szerint ez 1812-ben történt, Balog István társulatával.²² Úgy vélte, hogy a színlapok „Idegen” megjelölése, amellyel az egykorúak a társulatok nem-állandó tagjait vagy a helyben szegődtetett, alkalmi közreműködőket jegyezték, egyértelműen és szükségszerűen Katona Józsefet fedi. Semmi nem bizonyítja, hogy az 1811–1813. évi komáromi – győri és az 1813-as, 1814-es székesfehérvári kirajzásokon Katona részt vett volna. Balog is csak az utóbbiakon; amikor 1817/18-ban az ő direktorsága alatt szerepelt társulat Komáromban, Katona már évek óta nem volt a színpadon.

Noha a feltételezett, legendába illő alakítások száma nagyobb az adatolható fellépéseknél, annyit joggal állíthatunk, hogy 1812. január 20. és 1813. augusztus 19. között viszonylagos rendszerességgel felléphetett; a két időpont közé eső időszakon kívül azonban nem bizonyítható színészi szereplése. Az előbbire utal Déryné leírása a színész Katonáról, a naiva szemével a partnerről.²³ (Valamennyi adatolt fellépésen együtt voltak színpadon.) Az utóbbi problémája mégsem tekinthető elintézettnak: nem tudjuk értelmezni például, mit jelent az eddig ismert utolsó fellépés, az 1813. augusztus 19-i *István* színlapján a jutalomjátékát tartó színész, Görög István megjegyzése „a Játékot készítő Ur is Nyelvünkhöz, és Társaságunkhoz viseltető öt Esztendei jószívűségé”-ről.²⁴ Eszerint Katona már első pesti diák éveiben, 1808-ban kapcsolatba lépett a színtársulattal (színészként is?), és talán a tanév-ismétlésnek is ez lett volna mégis az oka?

Katona színpadi műveinek játszási adatai

Waldapfel József 1930-ban készítette el áttekintését e drámai életműről és fellelhető kéziratbázisáról.²⁵ Viszonyítási alapunk ezért értelemszerűen az ő tanulmánya (a továbbiakban: WALDAPFEL), mindenkor kiegészítve a mai jelzetekkel. A drámák rendjét a megírás/fordítás ismert vagy vélhető időpontja szabja meg. Az előadási adatoknál megadjuk a címváltozatokat, a játszás helyét és időpontját, forrásait. Ez utóbbiak sorrendje: színlap-adat és lelőhelye, utalással György Eszter közlésére (I. a 3. jegyzetben; a továbbiakban GYÖRGY É.); zsebkönyv-adat és lelőhelye (a megadott szám a színházi zsebkönyvek katalógusára utal²⁶, egyben az OSzK SzT jelzete is); sajtó és kritika jelzete vagy egyéb, ma már felderíthetetlen forrás. A hiányzó vagy lappangó adatokat – a további kutatás segítése céljával – szintén jelöljük: -.

²⁰ KATONA József, *Bánk bán*, id. kiad. 127.

²¹ VAHOT, i. m. 292.

²² *A komáromi magyar színészet története 1811–1819*. Komárom, 1881. 37–8, 40.

²³ DÉRYNÉ, i. m. 1.202.

²⁴ E problémákról részletesebben írtunk: *Egy Katona-színlap kérdőjelei*. Színháztudományi Szemle, 28. 1991. 67–69.

²⁵ *Katona drámai és kézírataik*. ItK 1930. 341–53.

²⁶ *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája*. Összeállította HANKISS Elemér és BERCZELI A. Károlyné. Bp., 1961.

Adatgyűjtésünket és -közlésünket 1837. augusztus 22-ével, a Pesti Magyar Színház megnyitásával zártuk.

Szegény lantos (1811), August Kotzebue *Der arme Minnesänger* c., 1810-ban publikált egyfelvonásos vígjátékának fordítása. Szövege elveszett.

Ea.: Pest, 1811. április 15. (-; 247. zsk.; -); párdarabja, *Az örökség* (A. Kotzebue) nem Katona fordítása, a fordító ismeretlen.

Pest, 1811. május 1. (-; 247. zsk.; -)

Pest, 1811. szeptember 8. (-; 247. zsk.; -)

Pest, 1913. január 19. (OSzK, GYÖRGY E.; 249. zsk.; -)

A Mombelli grófok (1811), Franz Josef Hassaureck *Der Vater und seine Kinder* (1807, A. Duval francia eredetije nyomán) c. drámájának fordítása. Kéziratára (1827-es sűgőkönyv-másolat): WALDAPFEL 350., mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. M 14.

Ea.: Pest, 1811. július 16. (-; 247. zsk.; -)

Pest, 1811. július 21. (-; 247. zsk.; -)

Pest, 1811. december 1. (-; 247. zsk.; -), *Az atya és az ő gyermekei* címen

Pest, 1812. június 16. (OSzK, GYÖRGY E.; 248. zsk.; -), *Az atya és az ő gyermekei* címen

Székesfehérvár, 1821. augusztus 19. (-; 790. zsk.; -)

Pest, 1825. szeptember 5. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -)

Pest, 1827. augusztus 21. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -)

Kassa, 1829. május 21. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -)

Kolozsvár, 1829. május 26. (OSzK, GYÖRGY E.; 545. zsk.; -)

Sárospatak, 1830. július 14. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -), *A Mombelli két grófok* címen

Kassa, 1831. február 19. (OSzK, GYÖRGY E.; 500. zsk.; *Nemzeti Játékszíni Tudósítás*, 1831. február 26.)

Kolozsvár, 1831. február 26. (OSzK; - ; -), *Az atya és az ő gyermekei* címen

Miskolc, 1831. október 16. (OSzK, GYÖRGY E.; 683. zsk.; -), *A Mombelli gróf* címen

Pest, 1831. október 22. (-; 255. zsk.; -)

Miskolc, 1833. február 21. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -)

Kecskemét, 1833. május 23. (-; 684. zsk.; -)

Kiskunhalas, 1833. június 18. (-; 684. zsk.; -)

Debrecen, 1833. július 7. (-; 332. zsk.; -)

Arad, 1833. július 9. (-; 684. zsk.; -)

Székesfehérvár, 1833. július 30. (-; 532. zsk.; -), *Atya és gyermekei* címen

Hódmezővásárhely, 1833. augusztus 1. (-; 684. zsk.; *Honművész* 1833. szeptember 26.)

Buda, 1833. augusztus 31. (-; 256. zsk.; *Honművész*, 1833. szeptember 12.)

Miskolc, 1834. január 26. (-; - ; *Honművész*, 1834. február 20.)

Kaposvár, 1834. augusztus 24. (-; - ; *Honművész*, 1834. szeptember 25.)

Kolozsvár, 1834. november 13. (-; 550. zsk.; -)

Esztergom, 1835. február 22. (-; - ; *Honművész*, 1835. március 15.), *A két Mombelli grófi árvák* címen

Buda, 1835. szeptember 24. (-; 259. zsk.; *Honművész*, 1835. október 1. és *Rajzolatok*, 1835. október 3.)

Kassa, 1836. január 6. (-; 505. zsk.; *Honművész*, 1836. február 14.)

Miskolc, 1836. március 20. (-; - ; *Honművész*, 1836. június 2.)

Nagyvárad, 1837. június 24. (-; - ; *Honművész*, 1837. július 23.), *Atya és gyermekei* címen

Brassó, 1837. augusztus 5. (-; -; *Honművész*, 1837. október 1.)
Nagyabony, 1837. július 23. és augusztus 13. között (-; -; *Honművész*, 1837. augusztus 13.), *Mombelli két árva* címen

Szmolenszk ostromlása (1811), Johanna Franul-Weissenthurn *Die Bestürmung von Smolensk* c. drámájának (1809) fordítása. Szövege elveszett.

- Ea.: Pest, 1811. november 24. (OSzK, GYÖRGY E.; 247. zsk.; -)
Kolozsvár, 1812. február 8. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -)
Pest, 1812. március 5. (-; 248. zsk.; -)
Kolozsvár, 1812. április 7. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -)
Pest, 1813. augusztus 12. (OSzK, GYÖRGY E.; 249. zsk.; -)
Székesfehérvár, 1821. augusztus 21. (-; 790. zsk.; -)
Miskolc, 1832. február 18. (OSzK, GYÖRGY E.; 683. zsk.; -)

Jolánta, a jeruzsálemi királynő (1811), Friedrich Wilhelm Ziegler *Jolantha, Königin von Jerusalem* c. drámájának fordítása. Kéziratára: WALDAPFEL 349., mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. I 11/1. A fordítás datálása problémás: a Katona-irodalom 1811-re teszi, részben az életmű logikája szerint, de főleg amiatt, mert 1811. december 12-én mutatták be a darabot Pesten – de Murányi Zsigmondnak, a társulat tagjának szövegével. Nincs okunk feltételezni, hogy az 1812. évi két előadásra új fordítást készítettek Katonával. A címlapon olvasható „országos ügyész” megjelölésből Waldapfel 1815. december 21., a felesketés utáni keletkezésre következtet. Hipotézise szerint a példány Udvarhelyi Miklóse volt, aki 1816-ban Kecskeméten fordította újra Katonával a drámát. Murányi fordítása is fennmaradt: OSzK SzT, N. Sz. I 10. Rajta Pest vármegye pecsétje látható, amit megerősít Könyves Máté 1834-es könyvtárlistája a budai társulatot támogató vezérvármegye játékszíni bibliotékájáról. A Katona-fordítás példányán csak a Nemzeti Színház könyvtárának pecsétje van, ami az Udvarhelyi-változat mellett látszik bizonyítani, hiszen tőle a színház több részletben vásárolt. A Katona-szövegen számos javítás olvasható – de a Murányi-fordítás szerint végrehajtva! Összegezve: a *Jolánta* nagyszámú, kb. a *Mombelli grófokkal* azonos mennyiségű előadásán csak akkor feltételezhetjük Katona átültetését, ha arra a színlap vagy a sajtóhíradás vagy -kritika kimondottan utalna. Ilyen adatot azonban nem találtunk.

Az üstökös csillag (1812), August Wilhelm Iffland egyfelvonásos vígjátékának (*Der Comet, oder Heute geht die Welt unter*) fordítása. Szövege elveszett.

- Ea.: Pest, 1812. április 17. (OSzK, GYÖRGY E.; 248. zsk.; -), *ma süllyed el a világ* alcímmel
Pest, 1812. december 29. (OSzK, GYÖRGY E.; 248. zsk.; -), *ma lesz a világ vége* alcímmel
Pécs, 1820. december 31. (-; 1012. zsk.; -)

Hagyomány szerint Kecskeméten, 1816-ban is eljátszották, vö. Joós Ferenc: *A vándorszínészettől az állami színházig. Kecskemét színészetének krónikája*. Kecskemét 1957. 17–8.

Medve Albert, vagy a veinszbergi asszonyok (1812), Alois Gleich *Albert, der Bär* c. vitézi játékának (1806) fordítása. Szövege elveszett. Korábban a szakirodalom 1813-ra datálta, első hivatásos bemutatója alapján. A fellelt első színlap azonban egy évvel korábbra keltezi; az életmű belső logikája is a fordítások éveibe köti. Szerző és fordító nélkül szerepelt Könyves 1834. évi könyvtárlistáján. 1835-ben, amikor Pergő Celesztin a Gleich-darab általa készített magyarításával, a *Toldi Miklós, vagy a kőszegi hős asszonyok* c. vitézi játékkal vendégszerepelt Budán (országszerte is ez szoríthatta

le a színről Katona fordítását), a *Honművész* 1835. november 15-i számának kritikus, K., azaz Kátai, vagyis a szerkesztő Róthkrepf Gábor, aki Katonát még a pesti színtársulattól ismerte, felidézte a *Medve Albert* hajdani előadását, de nem kötötte Katonához. Ezt Csányi életrajzi vázolata tette meg 1840-ben.²⁷

Ea.: Pest, 1812. augusztus 14. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -), „néhány magyar ifjak” és társulati tagok produkciója
Pest, 1813. február 7. (OSzK, GYÖRGY E.; 249. zsk.; -)
Komárom, 1820. január 10. (-; 621. zsk.; -)
Vác, 1829. december 20. (OSzK, GYÖRGY E.; - ; -)
Pest, 1830. november 23. (-; -; *Balogh István naplója*, s. a. r. Barna János, Makó 1928. 20.)

A *borzasztó torony, vagyis a gonosz talált gyermek* (1812), egy anonim német lovagregény (*Der böse Findling, oder: Der Schauerturm*, 1798) fordítása és dramatizálása. Kéziratára: WALDAPFEL 342., mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. B 10. A kézirat 1840-ben még Kecskeméten volt, idősebb Katona József tulajdonában, innen került ismeretlen időpontban, de 1857 előtt a Nemzeti Színház könyvtárába. (Toldy ugyanis már ott említi.) A színháztörténeti szakirodalom problémája, hogy a Katona-dramatizálást tévesen azonosítják Alois Gleich *Der Hungerturm, oder: Edelsinn und Barbarei der Vorzeit* c. darabjával.²⁸ (1814-ben mindkettő párhuzamosan szerepelt a pesti műsoron.) A kolozsvári előadások közül az 1823. január 25-i pl. — színlapja alapján — egyértelműen Gleich darabja. Az 1827. március 27-ét (színlapja hasonló egybevetésre nem lévén) feltételesen felvettük.

Ea.: Pest, 1814. március 27. (OSzK, GYÖRGY E.; 250. zsk.; -)
Kolozsvár, 1827. március 27. (-; 252. zsk.; -) ?

Hagyomány szerint Kecskeméten is eljátszották 1816-ban, vö. Joós Ferenc *i. m.* 17–8.

Monostori Veronika, vagy harc a két ellenkező igaz ügyért (1812) „nemzeti vitézi szomorújáték.” Veit Weber *Tugendspiegel* c. lovagregényének fordítása, egyszersmind dramatizálása. Idősebb Katona József Kecskeméten készült, 1818-as másolatában maradt fenn, vö. WALDAPFEL 342. Mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. M 15. Egyike volt annak a három drámának, amelyeket az idősebb Katona, fia hagyatékát áttekintve, 1833-ban Trattner-Károlyi Istvánnak ajánlott fel kiadásra, sikertelenül. (Az elutasítás némileg érthetőbb, ha tudjuk, hogy a *Közhasznú és Mulattató Nemzeti vagy Hazai Kalendárium* 1837-re kiadott füzetének papírborítóján a raktárról kínált, eladatlan „Theátrumi Darabok” sorában a *Bánk bán* is ott szerepelt.) A nyomdász-könyvkereskedő a három szöveget átadta Döbrentei Gábornak, a Várszínházban játszó magyar színésze-együttes társigazgatójának, amint azt az igazgatósági jegyzőkönyv 1833. december 18-án rögzítette. A vezető színészeknek, az ún. vezértagoknak véleményezésre kiadott szöveg további sorsáról nem tudunk: Budán, majd a Nemzeti Színházban a három dráma színre nem került, sőt az 1834. évi állapotot rögzítő Könyves Máté-féle könyvtárkatalógusban sem szerepelnek. Toldy 1857-ben mindenesetre már a Nemzeti Színház bibliotékájában tudja és jelzi.

²⁷ CSÁNYI János, *Katona József*. Társalkodó, 1840. május 27. A Pergő Celesztin készítette magyartársról korábban írtunk: *Toldi Miklós a régi magyar színpadon*. It 1977. 464–6.

²⁸ FERENCZI Zoltán, *A kolozsvári színművészet és színház története*. Kolozsvár, 1897. 507. GYÖRGY Eszter-nél is: *i. h.* 153, 155. A hibás azonosítás „ősforrása” SMKY F., azaz KOMLÓSSY Ferenc, *i. h.*

A *Monostori Veronika* reformkori előadását nem tudjuk adatolni; helyi hagyomány szerint Kecskeméten Kilényi Dávid társulata játszotta el 1826 tavaszán, vö. Joós Ferenc i. m. 19.

Lucza széke karácsony éjszakáján (1812). A háromfelvonásos „nézőjáték” forrásait máig nem ismerjük. Három példánya ismert: Udvarhelyi Miklóse, 1822. évi miskolci cenzori engedéllyel, Gönczy Soma 1838-as másolata, és a Nemzeti Színházé, amelyet 1841-ben engedélyeztettek a könyvvizsgálóval, amikor a színház műsorára vette a darabot, vö. WALDAPFEL 348–50. Mai jelzetük: OSzK SzT, N. Sz. L 12/1., MM 4863 és N. Sz. L 12. Mostani adatgyűjtésünk — a címváltozatok feltérásával — többszörözötte a játszási adatokat, s igazolta, hogy Katona legnépszerűbb darabjával állunk szemben. Az azonosítást megnehezítette, hogy a tetszetős címváltozatok és alcímek más szövegek fölött is szerepelnek,²⁹ így csak azokat az előadásokat vettük föl, amelyek esetében színlap vagy a sajtókritika szereplőnevei alapján kétségtelen, hogy valóban Katona darabjáról van szó.

- Ea.: Pest, 1812. december 26. (-; 248. zsk.; -)
Pest, 1813. december 26. (OSzK, GYÖRGY E.; 249. zsk.; -)
Pest, 1814. február 24. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -), részletek egyvelegben
Pest, 1814. március 12. (-; 250. zsk.; -)
Kecskemét, 1816. április 15. előtt (-; -; Kilényi Dávid jegyzőkönyve, *Napkelet*, 1859. január 2.)
Komárom, 1819. november 8. (-; 620. zsk.; -)
Székesfehérvár, 1819. december 23. (-; 1011. zsk.; -)
Szombathely, 1820. június 9. (-; 621. zsk.; -)
Miskolc, 1822. január 19. után (-; -; -) [? az OSzK SzT, N. Sz. L 12/1. példány cenzori engedélye alapján feltételezve]
Székesfehérvár, 1822. december 22. (-; 1013. zsk.; -)
Kolozsvár, 1822. december 27. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -)
Székesfehérvár, 1823. december 26. (-; 1014. zsk.; -)
a Dunántúli Színjátszó Társaság műsorán, 1829-ben (-; 897. zsk.; -)
Miskolc, 1830. október 3. (OSzK; -; Mályuszné Császár Edit: *László József*. Adattár. Bp., 1959. 15.), *A borzasztó éjjel* címen.
Pest, 1830. november 1. (-; 254. zsk.; -)
Pest, 1831. február 17. (-; 254. zsk.; -)
Kassa, 1831. december 13. (-; 500. zsk.; -)
Miskolc, 1831. december 22. (OSzK, GYÖRGY E.; 683. zsk.; -)
Kassa, 1833. január 6. (-; 501. zsk.; -)
Buda, 1833. augusztus 3. (-; -; *Honművész*, 1833. augusztus 8.), jelenetek egy quodlibetben
Buda, 1833. december 20. (OSzK, GYÖRGY E.; 256. zsk.; *Honművész*, 1833. december 26.)
Hódmezővásárhely, 1834. július 1. (-; -; *Honművész*, 1834. július 31.) *Éjjeli 12 óra, vagy az elevenen eltemetett feleség* címen

²⁹ 12 óra alatt nemcsak a *Lucza széke* adatolható, hanem pl. Debrecenben 1839. április 17-én egy olyan „tüneményes nézőjáték” is, ismeretlen szerzőtől, amelyek egy, Csesznek várához kötődő, Kun László király idejében játszódó regetémát dolgozott fel, és amelynek „tüneményességét” az éjjeli kísértetjárás jelentette, vö. Társalkodó, 1833. április 27. Hasonló eset Az *első anya a sírboltban* c. darab (műsoron: Nagyvárad 1833. április 27.), amelynek cselekményösszefoglalása a *Honművész* 1833. május 9-i számában szintén nem a *Lucza széke*re utal.

Szeged, 1834. augusztus 24. (-; -; *Honművész*, 1834. szeptember 21.), *Tizenkét óra* címen
 Beregszász, 1834. szeptember 11. (-; -; *Honművész*, 1834. november 2.)
 Esztergom, 1834. december 23. (-; 399. zsk.; -)
 Kiskunhalas, 1834. december 26. (-; -; *Honművész*, 1835. január 18.)
 Kecskemét, 1835. szeptember 21. (-; -; *Honművész*, 1835. október 22.), *Tizenkét óra* címen
 Nagykálló, 1835. szeptember 6. és 23. között (-; -; *Honművész*, 1835. október 16.)
 Miskolc, 1835. december 8. (-; -; *Honművész*, 1836. január 3.), *12 óra* címen
 Buda, 1835. december 20. (-; 261. zsk.; -)
 Kolozsvár, 1835. december 29. (-; 551. zsk.; *Honművész*, 1836. január 24.)
 Győr, 1836. február 14. (-; -; *Honművész*, 1836. február 28.), *Élő anya a sírban* címmel
 Debrecen, 1836. november 8. (-; 685. zsk.; -)

Aubigny Clementia, vagyis a vallás miatt való zenebona Franciaországban IV. Henrik alatt (1813). Ez Katona legbonyolultabb utóéletű darabja. Forrása D'Ussieux *Décameron français* c. gyűjteményének egyik novellája. Száz éve kísért, hogy Franz Karl Weidmann drámája, a *Clementine von Aubigny* (1816) is hatott rá. (Legutóbb György Eszternél: *i. h.* 147.). A cáfolatot Heinrich Gusztáv már 1894-ben megadta: a két dráma között legföljebb annyi a rokonság, hogy közös alaptörténetre mennek vissza; arról nem is szólva, hogy Katona drámája három évvel korábbi.³⁰ Nem tudjuk, Katona Pesten egyáltalán kísérletezett-e a már alcímével is a cenzúrát ingerlő dráma benyújtásával; mindkét ismert példánya későbbi. Udvarhelyi Miklós másolata Kecskeméten készült, 1816-ban; címlapján olvasható a kassai cenzor 1831. évi tiltó rájegyzése.³¹ A másik Kolozsvárott, valószínűleg az előzőről készült kópia 1826-ból, rajta végrehajtott magyarítással, vö. WALDAPFEL 347–8. Mai jelzetük: OSzK SzT, N. Sz. A 11. és H 15. Ez utóbbinak van egy későbbi és más írásától származó előzéklapja, mely szerint maga Katona magyarította volna darabját III. Andráskorába áthelyezve *Hédervári Ceciliává* 1819-ben. Ismerve a drámaíró erőfeszítéseit ebből az évből, hogy (Kisfaludy Károly átütő sikerének és a székesfehérvári társulat pesti jelenlétének hatására) színpadra kerüljön, ez a megoldás nem zárható ki. A kolozsvári példányon szintén *Hédervári Cecília* az új cím, és a magyarítást a szereplőnevek pusztá átírásával hajtották végre, nem is fejezve be a magyarítást a példányon. A darabnak volt egy *Szentgyörgyi Cecília* címváltozata is, de erről szövegpéldány nem maradt fenn. Ez utóbbi keletkezését 1836-ban így rögzítette bizonyos Tóth István (talán a színész), aki egy, a magyarítás színpadraállítását bíráló debreceni kritikussal vitatkozott: „Én, ki Sz. Györgyi Czecziliát, Ubigni Clementina név alatt, mint Katona József munkáját ismerem, 's olvasás után tudom a' szerző jegyzetét ... [...] Ezt, ha a' bíráló ur nem hiszi, kérje-el a' darabot, vagy tudakozza-meg Komlóssy urtól, ki Ubigni Klementiát Szent Györgyi Czecziliává [...] változtatá.”³²

Ea.: Kolozsvár, 1825. december 17. (-; -; FERENCZI 506.), az eredeti címen; Ferenczi Weidmann tartja szerzőnek, Katonát fordítónak, de forrását nem jelöli.

³⁰ HEINRICH Gusztáv, *Katona József Aubigny-drámája*. EPhK 1894. 481–90. A Weidmann-darab német színházi példánya: OSzK SzT, IM 5. Itteni bemutatója Pesten 1816. december 9-én volt.

³¹ A címlapot reprodukálta RIGÓ Béla, *Igy élt Katona József*. Bp., 1991. 125.

³² *Honművész*, 1836. október 27.

a székesfehérvári társulat műsorán, 1826-ban (-; 622. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen³³
 Kolozsvár, 1827. január 2. (-; 252. zsk.; FERENCZI 506.), *Obini Clementia* címen, az 1825. évihez hasonlóan kérdőjelesen
 a Dunántúli Színjátszó Társaság műsorán, 1829-ben (-; 897. zsk.; -)
 Eger, 1830. május 8. (Xantus János Múzeum, GYÖRGY E.; -; -), *Hédervári Cecilia*-részletek egy egyvelegben
 Putnok, 1832. április ? (-; 636. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Balassagyarmat, 1832. május? (-; 636. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Lócse, 1832. június ? (-; 636. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Liptószentmiklós, 1832. augusztus? (-; 636. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Buda, 1833. november 28. (OSzK, GYÖRGY E.; 256. zsk.; *Honművész*, 1833. december 5.) *Hédervári Cecilia* címen
 Kassa, 1834. január 10. (-; 503. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Kassa, 1834. április 7. (-; 503. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Buda, 1835. július 5. (OSzK, GYÖRGY E.; 258. zsk.; -), *Szentgyörgyi Cecilia* címen
 Esztergom, 1834. december 2. (-; 399. zsk.; -), *Hédervári Cecilia* címen
 Szeged, 1835. augusztus 11. (-; 551. zsk.; *Honművész*, 1835. szeptember 6.), *Hédervári Cecilia* címen
 Kolozsvár, 1836. február 25. (-; 685. zsk.; *Honművész*, 1836. március 31.), *Hédervári Cecilia* címen
 Debrecen, 1836. szeptember 4. (-; 685. zsk.; *Honművész*, 1836. október 2. és 9.), *Szentgyörgyi Cecilia* címen
 Szabadka, 1837. február 14. (-; -; *Honművész*, 1837. március 23.), *Hédervári Cecilia* címen
 Kassa, 1837. április 7. (-; -; *Szemlélő*, 1837. április 17. és *Honművész*, 1837. május 13.), *Hédervári Cecilia* címen
 Gyula, 1837. augusztus 8. (-; -; *Honművész*, 1837. augusztus 24.), *Magyar amazon* címen

István, a magyarok első királya (1813), Franz Xaver Girzik cseh származású német színész nyomtatásban is megjelent drámájának (*Stephan, der erste König der Hungarn*, Pest 1792) fordítása és átdolgozása. Annak hatására 1812, a pesti Német Színház megnyitása óta az ottani társulat rendelkezett egy hatásos, bár csak egyfelvonásos alkalmi darabbal *Der erste Wohlthäter Ungarns* címen, a kor legkedveltebb drámaírójának, August Kotzebue-nak tollából. (Magyarra Komlóssy Ferenc fordította 1821-ben.) A két munka azonban jól megkülönböztethető, mert a Kotzebue-egyfelvonásos mindig társdarabban szerepelt a műsoron, szemben az egész estét betöltő Katona-fordítással. Fennmaradt színpadi példányán még az 1813-as ősbemutató cenzori engedélyezése látszik, továbbá két szereposztás tervezete, vö. WALDAPFEL 347., mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. I 12. Nem dönthető el viszont egyértelműen az *István és Gizela* címváltozatú dráma kérdése. A címet először Komlóssy használta Kotzebue-fordításához, I. a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1825. október 8-i számát! Utóbb felbukkant Miskolc és Kolozsvár műsorán, és a színlapok tanúsága szerint a szereplők azonosak voltak Katona drámájának szereplőivel, néhány epizódista elhagyásának kivételével. Ezeket az előadásokat kérdőjellel vettük fel, mivel szövegkönyv híján a Katona-átdolgozáshoz való viszonyuk nem tisztázható. Ugyanez vonatkozik Johann Schön német nyelvű drámájára (*König Stephan der Heilige, oder: Die Krönungsfeyer Gise-*

³³ E társulat igazgatója ekkor Komlóssy Ferenc volt.

lens von Bayern), amelynek 1829. február 6-i, kassai színlapjáról annyit tudunk, hogy 1825-re, a királyné koronázására készült és akkor volt Pozsonyban a bemutatója is, és amelyet (szintén szöveg híján) nem tudunk egybevetni Girzik és Kotzebue István-dramáival.

Ea.: Pest, 1813. augusztus 19. (OSzK, GYÖRGY E.; 249. zsk.; -)

Pest, 1813. augusztus 30. (-; 249. zsk.; -)

Pest, 1814. február 3. (OSzK, GYÖRGY E.; 250. zsk.; -)

Székesfehérvár, 1814. április 23. (-; 250. zsk.; -)

Pest, 1814. május 30. (OSzK, GYÖRGY E.; 250. zsk.; -)

Pest, 1814. október 26. (-; 250. zsk.; -)

Miskolc, 1816. február 12. (-; -; *Magyar Kurír* 1826. március 5. és *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1816. március 20.), *első keresztény királya* címváltozattal.

Marosvásárhely, 1818. július 19. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -)

Kőszeg, 1819. augusztus 20., vö. Csergheő Ferenc feljegyzéseivel, OSzK Kt. Quart. Hung. 1142.

Pest, 1819. szeptember 17. (-; 1011. zsk.; *Pannonia*, 1819. szeptember 22. és *Wiener Zeitschrift*, 1820. január 22.

Komárom, 1819. december 1. (-; 620. zsk.; -)

Veszprém, 1820. május 30. (OSzK, GYÖRGY E.; -; -), *első keresztény királya* címváltozattal

Pest, 1820. július 3. (-; -; *Magyar Kurír*, 1820. július 18.)

Pozsony, 1820. július 3. (-; 621. zsk.; -)

Buda, 1820. október 4. (-; 1012. zsk.; *Magyar Kurír*, 1820. október 24.)

Székesfehérvár, 1821. január 16. (-; 790. zsk.; -)

Miskolc, 1830. február 12. (OSzK; -; -) ? *István és Gizela* címváltozattal

Kolozsvár, 1832. augusztus 20. (OSzK; -; -) ? *István és Gizela* címváltozattal

Buda, 1834. augusztus 19. (OSzK, GYÖRGY E.; 258. zsk.; *Honművész*, 1834. augusztus 24.)

Debrecen, 1836. április 18. (OSzK; -; *Honművész*, 1836. június 16.)

Ziska, a calice, a táboriták vezére (1813). A történetírói források nyomán írt kettős dráma id. Katona József másolatában maradt fenn, és a *Monostori Veronikánál* vázolt utat járta be. A kiadásra előkészítést az „Olvasó!” megszólítású előszó, a lapalji jegyzetek igazolják. A kéziratra: WALDAPFEL 342-7., mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. Z 10. Déryné a drámát *Pestis* címen emlegeti, s hozzáteszi: „... azt nem volt szabad előadni. Azt, miután elolvastuk, visszavette s nem jött többet elé.”³⁴ Reformkori előadására valóban nem találtunk adatokat, bár a helyi hagyomány szerint Kilényi Dávid társulata 1826 tavaszán Kecskeméten játszotta. (Vö. Joós i. m. 19.)

Jeruzsálem pusztulása, „eredeti vitézi szomorújáték” 5 felvonásban, történetírói forrás alapján (1814). Autográf fogalmazványát Miletz János találta meg Kecskeméten, verses átdolgozásának két töredékével együtt. A kéziratok a városi levéltárban pusztultak el a második világháború során. WALDAPFEL még ismertethette: 351-3., a két verses töredék először Hajnóczy Ivánnál jelent meg: *Katona József Kecskeméten*, Kecskemét 1926. 10-26. Ma cenzúrapéldányát ismerjük, ez idősebb Katona József útján került a Nemzeti Színház könyvtárába, a *Monostori Veronikával* és a *Ziskával* együtt, vö. WALDAPFEL 347. Mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. I 14. A művet minden múlt századi emlékező számontartotta és említette; keletkezéstörténetéről (más forrásokból

³⁴ Déryné naplója, id. kiadás, I. 202.

nem igazolható) adatokat közölt Karacs Teréz.³⁵ Noha a ma ismert példányon 1814-es és 1833-as cenzúraengedély olvasható (némi törlések előírásával és végrehajtásával), színpadra a reformkorban nem került. Váradai Antal közlése, miszerint Bartha János vidéken játszotta, nem adatolható. Úgyszintén téves Cenner Mihály azonosítása: a Székesfehérvárott 1820. március 19-én és 1821. március 8-án játszott *Jeruzsálem városának a keresztények által lett bevétele* nem Katona műve, hanem (az 1820-as színlap szerint) Stegmayer vitézi játéka, Murányi Zsigmond fordításában.³⁶

A rózsá, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között (1814). Katona egyetlen vígjátékát névtelenül nyújtotta be a pesti társulathoz, s az a szereposztásig jutott el, amikor Déryné – felismerve a hasonlóságot egy megtörtént eset és a cselekmény között – megakadályozta a bemutatót.³⁷ A kéziratot, amelynek címlapján valóban három csillag jelölte a szerzőt, Katona magával vitte, s az csak Miletz János révén, 1886-ban jelent meg. (Csányi János 1840-ben az idősebb Katonától tudott létezéséről, de a kéziratot nem találták; Csányi nyomán Toldy Ferenc is említette 1857-ben.) A Miletz felfedezte autográf fogalmazvány a színházi példány lehetett, törlésekkel és javításokkal – a második világháborúban Kecskemét város levéltárában elpusztult. Az elmondottak értelmében sem színházi példány nem ismeretes, sem reformkori előadása nem volt. A kéziraatra: WALDAPFEL 350.

Bánk bán (1815–1819). Az életmű fódarabjának korai színháztörténetét Németh Antal dolgozta fel, adatait és szöveggzörléseit Orosz László egészítette ki.³⁸ Az 1837 előtti hat előadást azonban sikerült hétre gyarapítanunk:

Miskolc, 1836. november 29. (-; 685. zsk.; műsorfelsorolás: *Honművész*, 1837. január 5.)

Színlap híján a szereposztást csak feltételezni lehet – annak alapján, hogy a debreceni 1836. október 11-i előadást létrehozott együttes játszott Miskolcon, és ismerjük a debreceni szereposztást, valamint az időközben eltávozott színészek nevét.³⁹

Volt végül Katona Józsefnek két olyan fordítása, amelyek vélhetően a székesfehérvári, ott 1818 óta játszó társulat részére jöttek létre.

A bűn, Adolf Müllner végzetdrámája (*Die Schuld*, 1812). WALDAPFEL nem tud róla, szöveg-példánya azóta is ismeretlen. A műsorról az szorította le, hogy 1821-ben Kassán nyomtatásban is megjelent Döbrentei Gábor fordítása, *A vétek súlya* címen. A budai színtársulat, majd a Nemzeti Színház könyvtárában már ez volt meg.

Ea.: Székesfehérvár, 1819. március 22. (-; 1011. zsk.; -), *A vétek* címen
Pest, 1819. június 1. (OSzK, GYÖRGY E.; 1011. zsk.; *Pannonia*, 1819. június 9.)
Székesfehérvár, 1820. február 7. (-; 1012. zsk.; -)
Székesfehérvár, 1821. január 30. (-; 790. zsk.; -), *A bűn súlya* címen

A pártosság dühe, Friedrich Wilhelm Ziegler *Parteiwut, oder: Die Kraft des Glaubens* c. darabjának (1814) fordítása. A fordító megjelölése nélküli színpadi példányt Kassán másolták, említi WALDAPFEL 349–50. (Mai jelzete: OSzK SzT, N. Sz. P 12.)

³⁵ I. h. 199. és 222.

³⁶ VÁRADI Antal, *Katona József színészpályája 1812–13-ban*. Az Újság, 1910. április 30.; CENNER Mihály, *Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében*. Székesfehérvár, 1972. 105. és 108.

³⁷ Déryné naplója, id. kiadás, I. 278–9. A rózsá-ügy: *uo.* I. 254–67.

³⁸ NÉMETH Antal, *Bánk bán száz éve a színpadon*. Bp., 1935. 14–55. és *Bánk bán*, id. kiadás, 516–7.

³⁹ A feltételezett szereposztást közöltük: (Mai) *jegyzetek (a) Bánk bán (egykorú színpadi) sorsáról*. Forrás, 1991/11. 24.

Ó Komlóssy Ferenc személyében jelölte meg a fordítót, ennek nyomán GYÖRGY E. katalógusában sem szerepel.⁴⁰ Jelenlegi ismereteink szerint a hatásos darabnak három fordítása létezett: Katonáé, Komlóssy és Lilien Antalé. Komlóssy 1825-ben (825. sz. zsebkönyv, OSzK SzT) közzétette addigi fordításainak jegyzékét, *A pártosság dühe* ezen a jegyzéken nem szerepel. Ezért 1825 előtt kérdőjel nélkül, 1825 után pedig kérdőjellel vesszük fel azokat az előadásokat, ahol a fordító személyére nincs adatunk. (Kivétel a miskolci, 1823. szeptember 19-i előadás, ahol a színlapon — és csakis itt! — Lilien Antal szerepel fordítóként.) Nem vettük jegyzékbe azokat az előadásokat (Buda 1833 és 1836 között, Nagyvárad és Munkács 1837-ben), ahol a színlap egyértelműen Komlóssyt nevezi meg fordítónak, illetve ahol kimutatható, hogy a budai társulat tagjai vendégszerepeltek (Nagyváradon), vagy ahol a *Párt dühe* címváltozat feltételezi a szöveg budai eredetét (Munkács). A cím modernizálása Budán, 1834-ben történt, valószínűleg a Magyar Tudós Társaság nyelvjavító törekvéseinek keretében. Azokban az esetekben, amikor valamelyik forrásunk egyértelműen Katonát jelöli meg fordítónak, az adatot kurziválással emeltük ki. Megjegyezzük még, hogy a szóbanforgó darab nem azonos az *Erdélyi Múzeum* drámapályázatán viszonylagosan legjobbnak bizonyult Tokody János-darabbal, *A pártosság tüzével*, amelynek színrevitelére egyébként nincs adatunk. Igaz, a székesfehérvári színházterem 1818-ban Tokody János-drárával nyitott, a *Szövetség diadalma* azonban olyannyira megbukott, hogy — Szilágyi Pál emlékezése szerint — „jónak látta az igazgatóság nyugalomba és a láda fenekére helyezni.” Így nem valószínű, hogy a szerzővel fordítóként heteken belül újra kísérleteztek volna.

- Ea.: Székesfehérvár, 1818. november 29. (-; 1010. zsk.; -) ?
 Székesfehérvár, 1819. augusztus 26. (-; 1010. zsk.; -) ?
 Buda, 1819. szeptember 11. (OSzK; 1011. zsk.; -) ? a színlapon fordító nem szerepel
 Székesfehérvár, 1824. szeptember 2. (-; 1015. zsk.; -) ?
 a székesfehérvári társulat műsorán, 1825 után (-; 622. zsk.; -) ?
 Kolozsvár, 1827. március 1. (-; -; FERENCZI 521.) ?
 Kolozsvár, 1828. december 27. (-; 545. zsk.; -) ?
 a Dunántúli Színjátszó Társaság műsorán, 1829-ben (-; 897. zsk.; -) ?
 Kassa, 1829. november 21. (OSzK; 499. zsk.; -) ? a színlapon fordító nem szerepel
 Marosvásárhely, 1830. január 29. (-; -; FERENCZI 521.) ?
 Kassa, 1820. január 30. (-; 499. zsk.; -) ?
 Kiskunhalas, 1831. január 25. (-; 1016. zsk.; -) ?
 Kecskemét, 1831. március 12. (-; 1016. zsk.; -) ?
 Kassa, 1831. október 15. (-; 500. zsk.; -) ?
 a Dunántúli Színjátszó Társaság műsorán, 1832. február 14. (-; 828. zsk.; -) ?
 Balatonfüred, 1833. július 30. (-; 532. zsk.; -) ?
 Szeged, 1833. augusztus 31. (-; -; *Honművész*, 1833. szeptember 19.) ? a fordítót a kritika nem nevezi meg
 Szabadka, 1833. szeptember 14. (-; -; *Honművész*, 1833. szeptember 29.) ? a fordítót a kritika nem nevezi meg
 Szeged, 1833. ?, Kilényi Dávid társulatának műsorán (-; 959. zsk.; -) ?
 Kassa, 1834. január 17. (-; 503. zsk.; -) ?
 Kolozsvár, 1834. november 11. (-; -; FERENCZI 521.) ?

⁴⁰ A Katona kontra Komlóssy fordítói vita szakirodalmát összefoglalta SOLT Andor, *Vörösmarty Mihály összes művei* 14. Bp., 1969. 479.

Kassa, 1835. december 3. (-; 504. zsk.; *Honművész*, 1836. január 3. és *Szemléló*, 1836. január 25.), az utóbbi kritika megnevezi a fordítót, és a *Honművész* 1837. január 8-i bírálata megerősíti, hogy ekkor is ugyanazt a fordítást játszották Kolozsvár, 1836. július 28. (-; -; *Honművész*, 1836. augusztus 14. és *Szemléló*, 1836. augusztus 26.) ? a kritikák a fordítót nem nevezik meg (Kassa, 1836. december 17. (-; 505. zsk.; *Szemléló*, 1837. január 6. és *Honművész*, 1837. január 8.), az utóbbi Katonát nevezi fordítónak és visszautal az 1835. december 3-i előadásra is.

Ismeretlen vagy feltételezett Katona-drámák (nem vesszük számba azokat, amelyekről a kutatás már korábban kimutatta a téves azonosítást):

Farsangi utazás: az ötfelvonásos vígjáték Katona József első színpadi munkája lett volna (1811), amelyet egy vándortársulat 1812/13-ban Kecskeméten állítólag elő is adott. Az adatközlő Csányi János volt, tőle vette át Vahot, majd Toldy. Sem a vígjátékról, sem előadásáról más adatunk nincsen.

Comarunna, Nagyidai cigányok: a kizárólagos közlő ezúttal Balog István, akitől Vahot csak az előbbit, Toldy mindkettő címét átvette. Az előbbi római tárgyú szomorújáték lett volna, Balog társulata számára készítve Komáromban.

Doboka vára: szintén Balog közlése, amit csak Toldy vett át tőle. Megerősíti viszont Smky (Komlóssy Ferenc, *i. h.*), aki a darabot *Doboki rablóvárnak* nevezi. Valójában *A borzasztó torony* c. drámáról van szó, amely az 1814. március 27-i pesti ősbemutatón *vagy a duboki bűbájós asszony* alcímmel szerepelt.

Katona József korai utóéletének tapasztalataiból

Kinek van igaza? Az egykorú anekdotának-e, amely szerint a *Bánk bán* budai, 1835. december 1-jei előadása után „egyik előkelőbb néző következő kérdést tett: ‘ki fordította ezt a darabot?’ – ‘Katona írta’.”⁴¹ Vagy a 36 magyarországi és erdélyi helység (minden bizonnyal még gyarapítható) több mint másfélszáz játszási adata utólag is igazolja Mályuszné Császár Edit megállapítását: „... a később érkező Kisfaludy Károly kivételével egyetlen magyar szerzőt sem játszottak annyit, mint Katonát mind eredeti szerzői, mind fordítói minőségben.”⁴²

Mindkét megközelítés igaz. Katona (színészi gyakorlottsága folytán) hatásos szerepeket írt és kitűnő alkalmi darabokat: a *Luca széke* karácsonyi, *Az üstökös csillag* év végi, az *István* Szent István-napi és általában véve ünnepi darabnak bizonyult. Ezek a játékszíni bibliotéka becses tételei voltak, de csak néhány színész vagy társulat tulajdonában. Nem véletlen tehát, hogy a színpadi szövegpéldányok zömmel egy színésztől, Udvarhelyi Miklóstól származtak; hogy Balog István könyvtára is négy darabot őrzött Katonától. Vagy akár említhetjük a *Bánk bán* 1837 előtti hét előadását, amely mindössze két társulatot jelentett (a Kassa – Kolozsvár – Buda, illetve a Debrecen – Miskolc útvonalon mozgót), holott a dráma 1820 óta hozzáférhető volt nyomtatásban. Ráadásul a mai filológiai probléma egykor, a romantika eredetiséget és szerzői jogot firtató figyelme előtt napi gyakorlatnak számított: a színlapoknak csak kisebb hányada tüntetett fel szerzőt és fordítót, címváltozatot pedig egyáltalán nem, mert így tudták az újdonság látszatát kelteni. Amikorra pedig az eredetiség diadalmaskodott, Katona fordításai és drámái kiavultak a műorról, a romantikus

⁴¹ *Honművész*, 1836. december 6. K = Róthkrepf Gábor. Az anekdotára hivatkozott Kleinszky László is, a kassai tudósító. *Honművész*, 1836. január 17.

⁴² *Katona színházi világa*. It 1970. 74–90.

receptió csak a *Bánk bán* fedezte fel és éllette tovább. (Jól mutatja ezt a legromlékonyabb anyagból, az 1792-es alapszövegéből dolgozó *István* gyors letűnése.)

A *Bánk bán* irodalmi utóéletének adatait Orosz László foglalta össze.⁴³ Úgy tűnik, a kassai ősbemutató sem múlt el nyom nélkül; a *Szemlélő* ottani, konzervatív ízlésű szerkesztője, Kovacsóczy Mihály 1836-ban *A pártosság dühe* előadását bírálva, a fordítást „... jeles Bánkbánnak korán elhunyt nagy reményű írójától, Katonától” készítettnek mondja.⁴⁴ Az első budai előadás (1835. február 27.) hatása a fiatal írókon mérhető le: Garay János *Dramaturgiai füzérének* első darabjában említette dicséretileg a *Bánk bán*t, és általában Katona drámaírói talentumát, másfél hónappal később egy Kisfaludy-vígjáték kritikájában Vörösmarty Mihály és a pályakezdő Szigligeti Ede mellett megintcsak Katonát idézte fel a magyar dráma értékei között. (Garay és Szigligeti, aki színészként „békételen”-t játszott a budai előadásokban, egyaránt alapító tagjai lettek 1835 decemberében a Pesti Drámaíró Egyesületnek.) Vörösmarty az *Elméleti töredékekben* (1837) együtt említette „Felicián’ leányának, vagy Bank bán’ ne-jének bukását” — ami arra utal, hogy dramaturgiai alapvetésének anyaggyűjtésekor kezében volt Katona József játékszini tanulmánya 1821-ből.⁴⁵

Ferenc Kerényi

JÓZSEF KATONA AU PROGRAMME DES THÉÂTRES HONGROIS (1811–1837)

L'étude se base sur les critiques et les données publiées dans les livrets de théâtre de l'époque, en les travaillant aussi complètement que possible. Nous avons des documents de trois apparitions sur scène de Katona, acteur, des années 1812/13, mais l'étude prend en considération même ses apparitions hypothétiques.

Une révision de son œuvre dramatique a été faite il y a 62 ans. Ici on trouve les côtes actuelles de 17 œuvres, d'adaptation, ou de traduction. La comparaison des manuscrits de théâtre avec les données de spectacle rend possible une détermination plus précise de la naissance de plusieurs de ses pièces. Malgré le fait que les conditions du théâtre ambulant laissent seulement une totalité relative quant aux données de représentation, cette fois, il a été possible de retrouver les traces de 155 spectacles de Katona, à 37 localités de la Hongrie historique, à quoi il faut ajouter ceux du drame *Bánk Bán*, publiés dans l'édition critique, ici non répétés. Ces derniers doivent être complétés d'un ultérieur, celui du 29 novembre 1836, à Miskolc. La postérité précocée de théâtre de Katona montre plusieurs marques caractéristiques. Parmi les drames on trouve certains qui étaient fréquemment joués à des occasions solennelles. Aux années 1830, un équilibre temporaire et une contradiction spécifique sont formées dans sa réception. Les jeunes auteurs célébraient déjà le poète de *Bánk Bán*, la pièce n'ayant eu encore de véritable succès théâtral.

Toutefois, aux décennies qui précédaient l'inauguration du Théâtre National, nous pouvons considérer Katona, comme un des auteurs hongrois, les plus souvent joués.

⁴³ Id. kiadás, 513–7., a vizsgált korszakra nézve.

⁴⁴ *Szemlélő*, 1836. január 25. A fordítást egyébként darabosnak minősítette. Igaz, az 1836. március 7-i lapszámában Shakespeare is ezt a jelzőt kapta.

⁴⁵ Honművész, 1835. június 7.; Honművész, 1835. július 26.; *Vörösmarty Mihály összes művei* 14., S. a. r. SOLR Andor. Bp., 1969. 34. 1016–1017. sor.